CEBRA VE KENEFANİ'NİN ROMANLARINDA ZAMAN VE MEKÂN İMGESİ: ZAMANDA YABANCILAŞMA VE MEKÂNDA SÜRGÜN

Yasemen TORULOĞLU*

* Araş. Gör., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yasemen.toruloglu@istanbul.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3326-9984.

Giriş

Filistin edebiyatı başlangıcından itibaren her zaman Filistin mücadelesinin ön saflarında yerini almıştır. Filistin şiirinin kayda değer çabalarına ve Filistin romanının katkılarına rağmen 1948 *Nekbe*'sine kadar Filistin edebiyatındaki genel gelişimin marjinal bir düzeyde kaldığını söylemek yanlış olmaz. 1948 şokunun ardından kitlesel sürgünlerin ortaya çıkmasıyla Filistinliler kendilerini büyük bir acı ve kaybın içinde bulmuşlar ve günlük hayatın gerçekleri artık her zamankinden daha hayatî bir önem arz eder olmuştur. İşte roman bu noktada hızlı bir şekilde Filistin hafızasını ve kimliğini dile getirmek için en etkili mecralardan biri haline gelmiştir.

Gerçekten de Filistin tarihinin süreksizliği ve müteakip ulusal miras kaybı nedeniyle Filistin romanı modern topluma karşı derin bir yabancılaşma duygusu sergilemeye başlamıştır. Kanadalı coğrafyacı akademisyen Edward Relph mekân ve mekânsızlık kavramlarına ilişkin tanımlamalarında bu durumu "*varoluşsal dışsallık(yabancılaşma)*" olarak tanımlar. Ona göre; varoluşsal içselliğin karşıtı olarak adlandırdığı varoluşsal dışsallık, bir yere yeni gelenler tarafından ya da doğdukları yerden uzakta oldukları için geri dönen insanlar tarafından sıklıkla hissedilen bir yabancılık ve yabancılaşma duygusudur. Çünkü o yer, ait olamadıklarını hissedenler için daha önce bildikleri gibi olmayan yabancı bir yerdir.[1] Dolayısıyla mekânsal düzeyde Filistin halkının anavatanlarından toplu olarak sürgüne mahkûm edilmesi, yazarları kayıp ve sürgün duygularını Barbara Parmenter'in tanımladığı şekliyle *"arazi retoriği"* ile örtüşür nitelikte mekân-zaman kavramlarının anlamlarına estetik ve edebî bir yanıt vermeye itmiştir. Parmenter, İsrail ve Filistinliler arasında silahlar ve taşlarla yapılan savaşı *"sofistike ve basit, eski ve yeni"* gibi tanımlamalarla ifade eder. Ona göre, Filistinlilerin mücadelesinde ulus inşası olarak hem vatanlarının hem evlerinin hem de kimliklerinin gerçek gücünü zamansal ve mekânsal boyutta temsil eden 'taşlar' bir metaforik ifade biçimidir. Filistin edebî anlatısının zaman ve mekân tanımlamaları ile örtüşen iki karakteristik özellik varoluşsal dışsallık ve arazi retoriği, varoluşçu felsefenin kurucu isimlerinden Alman filozof Martin Heidegger'ın vurguladığı gibi *"yerleşik halkın yaşanmış tecrübeleri"*'ni anlatı biçimi düzeyinde somutlaştırmanın en

[1] Edward Relph, Place and Placelessness, Pion, London, 1976, s. 55, 141.

güçlü delilini oluşturur.[2] Şüphesiz mekânsal ve zamansal yer değiştirmenin Filistinlilerin kolektif ruhu üzerindeki etkisinin en büyük kanıtı da Filistinli yazarlar tarafından kullanılan anlatı araçlarının göreceli homojenliğidir. Özellikle Cebra İbrahim Cebra ve Gassan Kenefani gibi diaspora yazarları tarafından üretilen romanlar, Filistinlerin yaşadığı travmayı mekânsal ve zamansal düzlemde en iyi şekilde anlatan örnekleri teşkil eder.

Bu çalışma daha çok Cebra İbrahim Cebra ve Gassan Kenefani'nin romanları çerçevesinde şekillenecek olsa da tartışmaya açılan soruların cevaplarını Ekrem Musallem, Adnan Kenefani, İbrahim Nasrallah, Semira Azzam gibi şahsiyetlerin metinlerinde de rast gelmek olasıdır. Bunun ışığında, bu çalışma Filistin romanındaki mekân ve zaman kırılmasının Filistin halkının maruz kaldığı kolektif travmanın kalıcı iki önemli yönünü yansıtması gerçeği üzerinden tartışılacaktır. Özellikle Nekbe ve Nekse zamanları ile mekân olarak Filistinliler'in yaşama tutunmaya çalıştıkları Orta Doğu şehirleri ve çöl, yabancılaşma ve sürgün kavramlarıyla iç içe analize tabi tutulacaktır. Bunu yaparken Cebra'nın *"Gemi"(es-Sefine)* ve *"Velid Mesud'u Aramak"(el-Bahs Velid Mesud)* romanları ile Gassan Kenefani'nin *"Güneşteki Adamlar" (Rical fi'ş Şems)* ve *"Sizin İçin Geriye Kalanlar"(Ma Tebka Lekum)* romanları genel bir değerlendirmeye alınacaktır. Öncelikle bu eserlerdeki karakter seçimlerinde bireysel sürgün ve yabancılaşma duygularının nasıl tasarlandığına odaklanacağız. Böylece ilk olarak eserlerdeki karakter seçimlerine ve bu karakterlerin mekânsal boyutta bireysel sürgün ve zamansal boyutta yabancılaşma duygularını nasıl ifade ettiklerine bakmaya çalışacağız. İkinci olarak anlatı yapısının zaman ve mekân arasındaki çelişkiyi nasıl aktardığını ve nasıl analiz ettiğini incelemeye çalışacağız. Son olarak anlatı ortamlarının seçiminin sürgün ve yabancılaşma temalarının anlatımında *Nekbe* zamanı sonrası ile Filistinlilerin var olma mücadelesi verdiği mekânlar arasında kurulan bağı incelemeye gayret edeceğiz. Tüm bu değerlendirmeler verilerin çok olması hasebiyle genel bir çerçevede ve birkaç örnek ile sınırlı tutulacaktır.

---

[2] Barbara McKean Parmenter, Giving Voices to Stones – Place and Identity in Palestinian Literature, University of Texas Press, Austin, 1994, s. 5; Martin Heidegger, Poetry Language Thought, çev. Albert Hoffstadler, Harper & Row Press, New York, 1971, s. 15, 141, 161.

Cebra İbrahim Cebra ve "Gemi" ile "Velid Mesud'u Aramak" Romanlarına Özet Bir Bakış

Filistinli yazar, sanatçı ve resim sanatına olan düşkünlüğüyle de bilinen entellektüel Cebra İbrahim Cebra, 1920 senesinde Beytüllahim'de dünyaya gelmiştir. Hristiyan bir ailede doğan Cebra eşiyle evlenebilmek için Müslüman olmuştur. İlk eğitimini Filistin'de tamamlayan yazar ardından Cambridge Üniversitesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi aldı. Bir dönem Harward Üniversitesinde edebiyat eleştirisi üzerine de dersler alan Cebra, hayatının büyük bir kısmını 1948 sonrası ailesiyle beraber göç ettikleri Irak'ta geçirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Irak'ta yaşanan siyasî ve sosyolojik dönüşüm sürecine bizzat şahitlik eden ve bunun yansımasını eserlerinde açıkça gördüğümüz Cebra, aynı zamanda Irak edebiyatının bir temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Edebî kimliğinin yanı sıra resim, heykel gibi plastik sanatlara olan ilgisi nedeniyle pek çok seyahat gerçekleştirmiş ve farklı sanatsal topluluklara katılmıştır. Cebra roman yazarlığının yanı sıra şiir, hikâye, tiyatro, otobiyografi, eleştiri ve tercüme alanında pek çok eser vermiştir. Arap edebiyatçılarının içerisinde İngilizce, Fransızca dillerinde çift yönlü tercüme yapan hatırı sayılır şahsiyetler arasında parmakla gösterilmiştir. Eserlerini birçoğunda Filistin davasına ve Arap insanının problemlerine odaklanan yazar, sadece Arap dünyasında değil yaşadığı dönemde dünya çapında bir ün ve takdire kavuşmuştur. 1994 senesinde geçirdiği kalp krizi sonucu 1948 sonrası çoğu sanat ve eğitim amaçlı olmak üzere zaman zaman ayrılsa da tekrar geri döndüğü ikinci evi kabul ettiği Bağdat'ta hayatını kaybetmiştir. [3]

'Gemi', Cebra İbrahim Cebra'nın 1970 senesinde kaleme aldığı 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında 1967 Haziran Yenilgisi bir diğer tabir ile Nekse (Felaket) dönemi olarak da bilinen 2. Arap-İsrail Savaşı arası ve sonraki dönemi konu alır. Romanın temel odak noktası Arap aydınının halk kesimleri ve yönetici güruh arasında araya

[3] Cebra İbrahim Cebra'nın hayatı ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Sonia Mejcher-Atassi,. "Jabra Ibrahim Jabra". The Literary En-cyclopedia, Volume 6.1.3., 5 February 2019, (https://www.litencyc.com), (Erişim: 10.6.2022);; Fatma Betül Hoşgör, Cebra İbrahim Cebra ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri, Uludağ Üniversitesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005, s. 18-127.

sıkışmışlık hissinden doğan bulanım halinin bir tasviri olarak yorumlanabilir. Olaylar Akdeniz'de bir gemi yolculuğunda geçiyor olsa da romanın mekânı deniz değil sonunda ulaşılan kara parçası yani vatan toprağı Filistin'dir. Geçmiş ve gelecek arasında zamanda yabancılaşan karakterlerin toprağa aitlik, toprağa geri dönüş mottolarıyla mekân sürgünlerine odaklanan roman; Filistin meselesi, mülteci sorunu ve 1958 Irak devrimi ve bu olayların siyasi ve toplumsal reddedilişini anlatır.

'Gemi' romanının olayları Akdeniz'e seyahat eden bir yolcu gemisinde geçer. Romanın kahramanları mühendis İsam, Filistinli Vadi Assaf, Iraklı Doktor Falih ve karısı Luma'dır. Romanın birinci derece kahramanları olan bu kimseler gemide tesadüfen bir araya gelmiş gibi gözükse de zamanla öyle olmadığı anlaşılacaktır. Zira İsam ve Luma İngiltere'deki öğrencilik yıllarında birbirlerine âşık olmuş iki gençtir. Ancak İsam'ın babası toprak meseleri yüzünden Luma'nın amcasını öldürmüştür. Bu düşmanlık iki gencin bir araya gelmelerini engellemiştir. Luma Iraklı Doktor Falih ile evlenmiştir. Bunun üzerine İsam Bağdat'ı terk edip Londra'ya yerleşmiş ve bu gemi yolculuğuna çıkmaya karar vermiştir. Luma ve yaşadıklarından kaçmak için gemiye binen İsam, Luma ile Falih'in yan kamarasında olduklarını görünce şaşkına döner. Kuveyt'te ticaretle uğraşan zengin iş adamı Vadi Assaf, 48 savaşında çocukluk arkadaşını Naime'yi ve çocuğunu doğum esnasında kaybetmiştir. Bu yolcuğa Roma'ya gitmek üzere nişanlısı tıp doktoru Maha ile çıkmaya karar verir. Maha'nın son dakikada bir işi çıkar ve Vadi bu yolculuğa yalnız katılır. Romanın ikinci derecede karakterlerinden biri de Falih'in İtalyan sevgilisi Emili'dir. Gemi limana yaklaştığında Luma hastalık bahanesiyle gemide kalmak ister. Niyeti İsam ile şehri gezmektir. Emili de Falih'le buluşmak üzere şehirde beklemektedir. Falih, Emili ile yemek yediği bir restoranın camından Luma ile İsam'ı görünce şüphelerinin gerçek olduğunu anlamasıyla dünya başına yıkılır ve gemiye döndüğünde ardında birkaç mektup bırakıp intihar eder. Luma kocasının cesedini alıp İsam ile beraber gemiden inip Irak'a geri döner. Aynı limanda kongresi iptal olan Dr. Maha nişanlısı Vadi Assaf'ın daha önce kendisine sunduğu Filistin'e geri dönüş teklifini kabul ettiğini söyler ve çift de gemiden iner ve roman sona erer.[4] Görüldüğü üzere bu

[4] Hoşgör, a.g.e., s. 74-75.

romanda kimse karaya ulaşamadan gemiden ayrılmış ve mekân sürgünlerinden paçayı sıyıramamışlardır.

Cebra'nın *'Velid Mesud'u Aramak'* romanı da Filistin trajedisini aksiyonel boyutta bir film senaryosu tarzında kurguladığı zamanda yabancılaşmanın derinliklerini mercek altına aldığı ya da bir başka deyişle sürgün mekânında kaybolma hikâyesidir. Roman 1920'lerde doğan Velid Mesud'un 1970'lerde kaybolmasına kadar geçen yarım asırlık bir zaman dilimini anlatır. Yine 1948 trajedisi sonrası Arap aydınının yaşadığı problemleri tartışmaya açan ve yer yer yazarın kendi yaşamından kesitler yakaladığımız roman, Cebra'nın Filistin meselesini en derin boyutları ile yoğun bir dramatik kurguyla ele aldığı başyapıtlarından bir tanesidir.

Roman'ın başkahramanı Velid Mesud Filistinli Hristiyan bir ailenin oğludur. Ailesi tarafından İtalya'ya dinî eğitim almaya gönderilen Velid bu eğitimi bırakıp bankada tercümanlık yapmaya başlar. Sonra Filistin'e döner ve burada yine bankada çalışır. 1948'de İsrail Devleti kurulunca Şam'a kaçarak burada Filistin direniş örgütlerine katılır. Daha sonra Bağdat'a gider ve burada bankadaki işine geri döner. Velid Mesud zamanla hatırı sayılır zengin bir iş adamı haline gelir. Ancak karısı akıl hastası olur ve oğlu Mervan da Filistin direnişine katılıp hayatını kaybeder. Roman Velid Mesud'un akademisyen arkadaşı Cevad'ın arkadaşlıklarını ve onun aniden kayboluşunu anlatmasıyla başlar. Velid'in arabası çölün ortasında terk edilmiş halde bulunur, ondan geriye sadece bir kaset kalır. Cevad arkadaşının ölümünü araştırmaya ve onun hakkında bir kitap yazmaya karar verir. Velid'in sevgilisi Visal'in de aralarında bulunduğu ortak dostlarının hepsiyle toplanıp bu kaybolmanın nedenini aramaya çalışırlar. Kimine göre Velid suikasta uğramış, kimine göre her şeyi bırakıp Filistin'e direnişe katılmak için geri dönmüştür. Velid'den geriye kalan kaseti dinleyen bu şahıslar kendi hayat hikâyelerinden kesitlerle araya girerler. Velid de geride bıraktığı kasette birbirinden kopuk bir şekilde hayatından arkadaşlarından geçmişinden bir şeyler söylemiştir. Visal, Cevad'a gelip Velid'in kaçırılmadığını kendi isteğiyle kimliğini gizleyip işgal altındaki vatanına gidip direnişe geri katıldığını söyler. Ardından kendisinin de Velid'in peşinden gittiğini bildirdiğine dair Cevad'a bir mektup yazar ancak bu mektupta Velid'den hiç bahsetmez. Sonunda Cevad elindeki tüm verileri yazıya dökmeye karar verir ancak bir sonuca varıp varamayacağından emin

olmadığını dile getirerek roman sona erer.[5] İşte Cebra'nın bu romanı zamansal boyutta kayboluşun ve yabancılaşmanın en güzel örneklerinden birini sunar.

Gassan Kenefani ve "Güneşteki Adamlar" ve "Sizin İçin Geriye Kalanlar" Romanlarına Özet Bir Bakış

Filistin direnişin keskin uçlu kalemli savaşçısı, gazeteci yazar, edebiyatçı, aktivist Gassan Kenafani, Filistin tarihinin dönüm noktalarından biri olan 1936 Nisan'ında Akka'da doğmuştur. Müslüman bir aileye mensup olmasına rağmen babası tarafından Yafa'da misyoner okuluna gönderilir ve bu sayede Fransızca öğrenmiştir. 1948 1. Arap İsrail Savaşı'na kadar Yafa'da yaşar. Sonra ailesi ile beraber önce Lübnan'a sonra Suriye'ye ve ardından Kuveyt'e gider. Hayatının önemli bir kısmını ailesiyle beraber sürgünde ve mülteci kamplarında geçiren yazarın hemen hemen bütün eserleri Filistin'e ve Filistinlilere dairdir. Şam Üniversitesinde Arap Edebiyatı Bölümü'ne kaydolan yazar siyasî faaliyetleri ve Filistin direnişi çerçevesinde aktif faaliyetleri nedeniyle Suriye'den sürülür. George Habbaş ile birlikteliği, Marksizm'e olan ilgisi, Filistin davasına olan sevdasıyla bilinen Gassan Kenefani, kılıç yerine kalemiyle davasında direnen önemli bir şahsiyet haline gelir. Hikâye ve roman türünde yirmiye yakın eserinin yanı sıra Filistin halkının mücadelesine tercüman olduğu yüzlerce makalesi vardır. Arap edebiyatının modernleşme sürecinin ve Filistin edebiyatının realist çizgideki en önemli figürlerinden birini temsil eden Kenefani'yi diğerlerinden ayrı kılan belki de yazdıklarında kendi hayatından ya şahit olduğu ya da bizzat tecrübe ettiği kesitler sunuyor olmasıdır. Filistin edebiyatı deyince akla gelen ilk isimlerden biri olan Kenefani 1982 senesinde yeğeniyle beraber Mossad tarafından aracına yerleştirilen bir bomba sonucu hayatını kaybetmiştir.[6]

Kenefani'nin *'Güneşteki Adamlar'* romanı çarpıcı bir sürgün hikâyesidir. Trajik sonu ile okuyucusunun ağzını açık bırakan roman, davalarında Filistinlileri yalnız bırakan Arap yöneticilerini ve Haliç ülkelerinde müferrih bir hayat yaşamak uğruna mücadelen kaçan ırkdaşlarını ağır bir şekilde eleştirdiği için pek çok ülkede defalarca

[5] A.g.e., s. 77-78.
[6] Phillip Matar, Encyclopedia of the Palestinians, Infobase Publishing, London, 1996, s. 80.

kez yasaklanmıştır. Sözde kardeş olan körfez ülkelerinde hayatta kalma mücadelesinin en insanlık dışı tarafına odaklana roman, her nesilden Filistinli mültecilerin zamanın her saniye aleyhlerine işlediği sürgün mekânlarında yeniden bir hayat kurma çabalarının çarpıcı bir resmini sunar.

Romanın başkahramanlarından biri Ebu Kays adında yaşlı bir adamdır. 1948 öncesi Filistin'de evi, ailesi ve zeytin ağaçlarıyla mutlu bir hayat süren bu yaşlı adam bir gecede her şeyini kaybeder. Yıllardır sürgün şehirlerinde düşe kalka ucu ucuna eline geçen imkânlarla ailesini geçindirmeye çalışan bu yaşlı adam yaşadığı köydeki bazı kimselerle beraber Kuveyt'te çalışmaya gitmeye karar verir. Bir başka başkahraman Esad Filistin direnişinde aktif rol almış ve gözaltına alınmadan kaçıp kurtulmayı başaran ve borçlarını ödemek için yeni bir hayat kurma gayesiyle Kuveyt'e gitmeyi hayal eder. Diğer başkahramanlardan biri de çocuk yaştaki Mervan'dır. Babası ölen genç, ailesini geçindirmek için okulu terk edip Kuveyt'te iş aramaya karar verir. O dönemde Kuveyt mülteciler için iş bulup çalışma hayaliyle göç ettikleri fırsatlar ülkesi olarak görülmektedir. Bu üçlü Kuveyt'e gitmek üzere Basra'da buluşur. Çünkü Kuveyt'e o dönemde bazı Filistinliler pasaportsuz olarak su tankerlerinin içerisinde kaçak olarak gidebilmektedir. Bu işi yüklü paralar karşılığında yapan şirketlerden birine giren bu üç kader arkadaşı istenilen meblağı karşılayamadıkları için ümitsiz bir şekilde geri çıkarlar. Bu esnada karşılarına tanker şoförü Ebu Hayzeran çıkar. 48 savaşının fedailerinden olan bu yaşlı şoförün artık tek amacı emekliliği için para biriktirip köşesine çekilmektir. Ebu Hayzeran Ebu Kays, Esad ve Mervan'dan aldığı yüklü miktar para karşılığında onları sınırdan geçirmeyi kabul eder. Tankerin içi çok sıcaktır. İki kontrol noktasından geçtikten sonra Kuveyt'te serbest kalacak kahramanlar çaresiz bu teklifi kabul eder. Birinci kontrol noktasından hızlıca geçerler. Ancak ikinci kontrol noktasına geldiklerinde sınır polisiyle lafa dalan Ebu Hayzeran sınırı geçtikten sonra tankerin kapısını açtığında gördüğü manzara korkunçtur. Üç kader arkadaşı tankerin içerisinde havasızlıktan boğularak can vermiştir. Ebu Hayzeran cansız bedenlere bakıp 'neden tankere vurup bağırmadılar' diye defalarca serzenişte bulunur. Ancak çok geçmeden az ilerde durup paraların tam olduğunu saydıktan sonra üç adamın cansız bedenlerini çöp kutusuna

atarak yoluna devam eder. [7] Roman bu şekilde sona erer. Kenefani'nin bu romanı özellikle son sahnesiyle Filistinli yurttaşları tarafından da topa tutulmuş olsa da vermek istediği mesajın derinliği roman defalarca okunduktan sonra her defasında farklı bir gerçeklikle karşımıza çıkar. Zamanda yabancılaşmanın, yalnızlık ve esaretin sembolü olan su tankeri Filistinlilerin sürgünlerinin sonlandığı acımasız mekânlardan sadece biridir. Yazar, korkuyla yaşamaktansa sürgün çölünde cesurca can vermeye tercih edenlerin sessiz çığlıklarına bir nebze olsun tercüman olmaya çalışmıştır.

Kenefani'nin *'Sizin İçin Geriye Kalanlar'* romanı zaman ve mekânın kişiselleştirilmiş bir formda romanın birer ana karakteri olarak karşımıza çıktığı bir eserdir. Bu kafa karıştırıcı kurgunun bilincinde olan yazar romanın başında zaman ve mekânı birleştirmesini birbirinden uzak mekânlar ve farklı zaman dilimleri arasında çok da bir ayırım olmadığı ve tek bir andaki zaman ve belirli bir mekân arasında da durumun aynı olduğu şeklinde ifade eder. Kenefani'nin bu tercihi tesadüfi değildir. Filistinlilerin yaşamında zaman ve mekân mefhumları hayati bir öneme sahiptir. Nekbe, Nekse, İntifada zamanları, işgal ve sürgün mekânları ya da vatan, ev vb. sembolize eden zeytin, limon, portakal bahçeleri gibi ögeler Kenafani'nin romanlarında her daim karşımıza çıkar.

'Sizin İçin Geriye Kalanlar' romanı 1948 Nekbe'si sonrası birbirinden ayrılmak zorunda kalan bir aile hakkındadır. Yafa şehrinden kaçarken yanlışlıkla bir sandala itilip Ürdün'e giden bir annenin geride Gazze'de kızı Meryem ve oğlu Hamit kalır. Hamit bu esnada askerlik görevini yapmaktadır. Görev arkadaşlarından ve İsrail'in işbirlikçilerinden biri olan Zekeriya Hamit'in kız kardeşi Meryem'den hoşlanmaktadır. Zekeriya evlidir ancak Meryem'i sonunda ikna eder ve birlikte olurlar. Hamile kalan Meryem şimdi Zekeriya ile evlenmek zorundadır. Ablasının bu hain ile olan ilişkisini kaldıramayan ve onunla aynı evde yaşamaya katlanamayacak olan Hamit bu utançtan kurtulmak için Ürdün'e annesinin yanına gitmeye karar verir. Bunun için gece İsrail devriyelerine yakalanmadan çölü

---

[7] 'Güneşteki Adamlar' romanının ayrıntılı özeti için ayrıca bakınız: Aida Omarova, Ğassan Kenefani (ö.1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti, İstanbul Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011., s. 117-126.

geçmek zorundadır. Gecenin karanlığında yolunu şaşıran Hamit için artık çöl sonsuza dek içinde kalmak zorunda kalacağı cehennemdir. Hamit'in evi terk etmesine çok üzülen Meryem de kara düşüncelere boğulur ve bu durumdan kendisini sorumlu tutar. Meryem kardeşini umursamayan eşi Zekeriya ile baş başa sıkışıp kalmıştır. Bu esnada Hamit'in kolundaki saat ile Meryem'in odasındaki duvar saatleri romanın iki yeni başkahramanı olarak devreye girerler. Hamit'in adım adım ölüme yaklaşışını anlatan kol saatine Meryem'in çocukluğundan bu yaşına kadar tüm yaşadıklarını her tik takta bir film şeridi gibi önümüze seren duvar saati eşlik edecektir. Hamit'in kol saatine aynı zamanda yine yazar tarafından konuşturulan 'çöl' de eşlik eder. Hamit'in ve Meryem'in hali hazırda içinde bulundukları zaman ile geçmiş zaman arasında sürekli bir gidiş geliş hali hâkimdir. İki kardeşin mekânsal farklılıklarına rağmen sonları aynı zamanda gerçekleşecektir. Zekeriya Meryem'i bebeği aldırmak ve boşanmak arasında bir seçim yapmaya zorlar. Bu arada Hamit de İsrail devriyelerine yakalanmıştır. Meryem başına gelenlerin baş sorumlusu olarak gördüğü bu adamı öldürecektir. Meryem kocasına ve Hamit de İsrail askerine aynı anda sapladığı bıçaklar ile sonlarını getirir. Hamit burada muhtemelen yine ölümden kaçamayan taraf olacaktır. Zira son anda bir diğer İsrail devriyesinin köpekleriyle geliş sesleri duyulur. Burada Hamit'in sonunun en azından onursuzca olmadığı gösterilmek istenmiştir.[8] Kenefani'nin bu sesli romanı, işkence odalarıyla dolu bir açık hava hapishanesinden farkı olmayan Gazze şehrinde yaşayan Filistin insanının dramının hazin bir resmini sunar. Filistin halkının yaşadıklarının sorumluluğunu her daim üzerinde taşıyan Kenefani'nin bu romanı, belki de zaman ve mekân kavramlarının insanoğlunun duygularını metinsel düzlemde ifade etmede ne denli güçlü iki araç olduğunun göstergelerindedir.

Cebra ve Kenefani'nin Romanlarında Zaman ve Mekân İmgesi

Bir romanın nasıl ki bir olaydan bağımsız olduğu düşünülemez ise, zaman ve mekândan bağımsız olması da mümkün değildir. Zaman, insanoğlunun bütün varlık eylemlerini, kültür, süre, dil boyutlarıyla içine alan bir kavramdır. Hem gerçek hem de kurgu dünyasında ait olunan sosyal çevre, yaşanılan geçmiş ve yaşanılacak

[8] 'Sizin İçin Geriye Kalanlar' romanının ayrıntılı özeti için ayrıca bakınız: Omarova, a.g.e., s. 126-137.

gelecek belli bir zamanın içinde yansır. Mekân da yine beşeri tecrübenin fiili olarak üzerinde gerçekleştiği yerdir. Bu yer ister soyut isterse somut olsun mekânsal bir boyuta ve algılamaya işarettir. Anlatı metinlerinde zaman ve mekân birbirlerini besleyen en temel unsurları teşkil eder. Bu bağlamda Cebra İbrahim Cebra ve Gassan Kenefani'nin romanlarında zaman ve mekân ayrılmaz birlikteliklerinin ötesinde tabiri caiz ise ete kemiğe bürünmüş ana karakterler olarak karşımıza çıkar.

Zaman ve mekân kavramlarını anlamlı kılan karakter seçimi de hiç şüphesiz herhangi bir romanın en temel yönlerinden bir tanesidir. Sadece olay örgüsünü ilerletmekle kalmaz aynı zamanda yazarın kendi duygu ve felsefesine de sözcülük yapar. Bu yazara ait ses Cebra'nın *'Gemi'* adlı romanda çocuk yaşta en yakın arkadaşını kaybeden Filistinli karakter Vadi Assaf'ın dilinden zamanın hazin sesi olarak bizi karşılar. Bu sesten yansıyan trajik duygusallık Vadi Assaf tarafından samimiyetle satırlara dökülmektedir: *"Geceleri, acı dolu anılarla boğuşuyorum… Eskiden düşüncelerimi kâğıda dökerek mesela şiir yazarak biraz olsun rahatlama hissederdim… Sonuçta doğaları gereği her Filistinli birer şairdir. Çünkü en temel iki şeyi zaten tecrübe etmişlerdir: tabiatın güzelliği ve trajedi."* [9]

Bu alıntıda görüldüğü üzere Vadi Assaf son derece açık sözlülükle entelektüel yabancılaşmasını tüm yönlerini geçmiş ve gelecek zaman akışı içerisinde gözler önüne sermektedir. Cebra'nın romanlarında karakterleri hep aynı entelektüel orta sınıfın yazar, sanatçı, iş adamı ve doktor gibi kişiliklerinden biri olarak bulmamız şaşırtıcı değildir. Bu durum öncelikle Cebra'nın kendi sosyal geçmişinin bir yansımasıdır ve Cebra'ya *"onu anlamayan bir dünyada entellektüellerin çektiği acıları"*[10] samimiyetle dile getirme imkânı tanımıştır. Bu varoluşsal yabancılaşma duygusu Cebra'nın tüm eserlerine o kadar nüfuz etmiştir ki; *'Gemi'* romanında Dr. Falih'i intihara kadar sürüklemiştir: *"Benim insanlığım her zaman reddediciydi. Çünkü hep sakatlanmış, şekli bozulmuş, içeriden ve*

---

[9] Cebra İbrahim Cebra, es-Sefine, Daru'l Adab li' Neşr ve't Tevzi', 5. bs., Beyrut, 2008, s. 14.

[10] Cebra'nın Gemi adlı romanının İngilizce çevrisinin önsözünden alıntıdır. Ayrıca bakınız: Jabra Ibrahim Jabra, The Ship, çev. Roger Allen-Adnan Haydar, Three Continents Press, Washington, 1985, s. 6.

dışarıdan ezilmişti. Cinayet yaşını reddediyorum, hayal kırıklığı yaşını da. Umutsuzluğu reddediyorum. Ve şimdi en sonunda umudu da reddediyorum." [11]

Diğer taraftan Gassan Kenefani'nin eserlerinde başkahraman olarak tekrar tekrar işçi ve köylü sınıfından karakterleri seçmesi zihninin sürekli Filistinliler ile anavatanları arasındaki duygusal bağın portresini çizmesine izin veren işçi sınıfıyla meşgul olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Yazar bu sınıfa mensup karakterlerin duygusal durumlarını aktarırken çoğu kez 'vatan' sembolü olan bir mekân tasvirini birleştirmeyi tercih etmiştir. Kenefani'nin *'Güneşteki Adamlar'* romanı Ebu Kays'ın şu sözleriyle başlar: *"Göğsü nemli toprağın üzerindeydi. Yer onun altında atmaya başlamıştı: yorgun kalp atışları, kum tanelerinden en küçük parçacıklara kadar… Göğsünü yere her koyduğunda aynı ritmi hissetmişti, sanki yeryüzü hala… zorlu bir rota oluşturmaya çalışıyormuş gibi cehennemin derinliklerinden yayılan ışık huzmesine doğru… orada, yeryüzünde on yıl önce terk edilmiş gibi…"*[12]

Kenefani'nin *'Sizin İçin Geriye Kalanlar'* romanında bir mekân olan çöl ve Hamid'in kolundaki ve Meryem'in duvarındaki saatindeki zaman, aslında Hamid'in geceleyin çölü geçmeye çalıştığı esnada onu gidişatını gözlemleyen ve ruh halini açıklayan tam teşekküllü birer karaktere dönüşmüştür. Meryem, eve dönüp radyonun üzerinde hemen döneceğim yazılı notu bulduğunda çoktan yola koyulmuş olan Hamid'in çölü aşmaya çalıştığı ilk saatlerde şu serzenişlerde bulunur:

"Eve gelir gelmez saatin üzerine bakacağımı biliyordu. Ama biz ona ihanet ettik Zekeriya. İhanet ettik. Hadi itiraf edelim. Şimdi o uzakta. Şu önümdeki duvara gömülü saatin metal tik taklarıyla onun adımlarını sayıyorum. Ölümün tik taklarını. Bir yaşam telaşesinin tik takları tereddütsüz göğsümde çarpıyor, yankının değil, dehşetin olduğu bir yerde. O adım attıkça karşımdaki şu yüksek kara duvara karşı öfke, keder, boğulma belki ölümle yüklü sonu gelmeyen kızgın çöl yolculuğuna kafa tutan güçsüz bir hayvan figürü beliriyor, üzerimde tek bir gecenin fısıltısı. O köşeden ilk adımlarını attığı

[11] Cebra, es-Sefine, s. 180.

[12] Gassan Kenefani, er Rical fi'ş Şems, Daru'l Menşurati'l Rimal, Kıbrıs, 2. bs., 2015, s. 7.

andan beridir onun garip bir adam olduğunu biliyordum. Onu gördüğüm zaman bundan emin oldum. Tamamen yalnızdı, savunmasızdı, belki de umutsuz. Buna rağmen o ilk dehşet anında bana sevgimi istediğini söyledi. Çünkü benden nefret edemezdi. Benden nefret edemezdin Zekeriya, bunu yapamazdın. Bana kalan tek şeysin. O gitti ve bu odadan silindi. Ondan geriye sadece tıpkı bir bastonun her yere vuruşunda çıkardığı sesler gibi şu duvardaki saatin metal tik takları kaldı. Geriye ona yaptığımın dışında bir tek saydığım adımları kaldı. Sen benden bir karış ötede uykuya dalmışken, uzak, ölüm gibi." [13]

Pek çok yönden topraklarını kaybetmekle karşı karşıya kalan her bir Filistinlinin hal-i pürmelali ile meşguliyeti Kenefani'nin sürgün ve yabancılaşma temalarına karşı genel yaklaşımıdır. Bu durum yazarın her biri birbirini izleyen Filistinli nesillerin öfkesini ve umutsuzluğunu *"durgun yabancılaşma duyguları"*[14] aracılığıyla dile getirmek için tasarlanmış karakterlerin seçimine de yansımıştır. Cebra ve Kenefani'nin metin anlatımlarında benimsedikleri farklı bakış açılarına rağmen genellikle 'varoluşsal yabancılaşma' durumunda zuhur eden karakterler ile 'yaşanan şimdiki zaman ve geçmişte özlem duyulan kayıp zaman' birlikte karakterize edilir. Sonuç olarak bu karakterler her iki yazarın da zihin dünyasında birbirinden ayrılmaz bir şekilde geçmişteki ve günümüzdeki gerçekliklerinden kaçan kimseler olarak resmedilmişlerdir. Aslında tüm karakterler için kaçmakta çare buldukları gerçekler ve kendileri için inşa etmeyi diledikleri düşler, onları kaçışın mümkün olmadığı ve yalnızca bitmek tükenmek bilmeyen bir ıstırabın var olduğu bir anlaşılmazlıkta sabit kılmaktadır.

Cebra'nın '*Gemi'* adlı romanında kahramanların sürgün mekânlarında ve imkânsızlık zamanlarında karşılaştıkları tüm engeller hikâyenin sonunda da devam ettiği için hiçbiri kaçmayı başaramaz. Vadi Assaf, Maha ile yeniden bir araya gelmiş olsa bile Kudüs'e geri dönme ve yerleşme hayali hala kesin olmaktan çok uzaktır. Çünkü çocukluk arkadaşı Fayiz'in ölümü, İsrail işgalinin devam etmesi gibi Assaf'ı sürgüne sürükleyen sebepler ya da en azından bu sebeplerin

---

[13]Gassan Kenefani, Ma Tebka Lekum, Daru'l Menşurati'l Rimal, Kıbrıs, 2. bs., 2014, s. 20-21.

[14] Kenefani, er Rical fi'ş Şems, s. 8.

psikolojik etkileri devam etmektedir. Benzer şekilde İsam ve Luma, gemide tekrar bir araya gelmiş olsalar da aileleri arasındaki anlaşmazlık devam etmektedir ve halen evlenmeleri pek mümkün değildir. Muhtemelen 'kaçış imkânsızlığının' en çarpıcı örneği; Kanafani'nin *"Güneşteki Adamlar"* romanında üç Filistinli'nin Kuveyt'e doğru daha iyi bir hayat aramak umudu ile yola çıkmalarının hazin bir şekilde ölümleriyle sonlanmış olmasıdır. Aslında romanın üç ana kahramanı olan Ebu Kays, Mervan ve Esad'ın Irak- Kuveyt sınırını bir su tankerinin içerisinde geçmeye çalışırlarken havasızlıktan boğularak ölmeleri, bu karakterlerin kaderlerinden kaçabilmelerinin tek yolu olarak tasvir edilmiştir.

Yine Kenefani'nin *'Sizin İçin Geriye Kalanlar'* adlı romanında kahramanların kaderlerinden kaçış imkânsızlıkları, yine imkânsızlık zamanlarında sıkışıp kalmış 'insanı çileden çıkaran vahim bir durum' olarak tekrar karşımıza çıkacaktır. Zira Meryem'in evlilik dışı hamile kalması ve evli olan Zekeriya ile ikinci eş olarak evlenmekten başka çaresinin olmaması, Zekeriya'nın İsrail'in muhbiri olması, Hamid'in kardeşinden tiksintiyle Gazze'den kaçmak için gece uçsuz bucaksız çölü geçip Ürdün'e gitmek isterken yolu şaşırıp İsrail askerlerine yakalanması bu imkânsızlıklardan bazılarıdır.

Ayrıca burada çöl Hamid'i Ürdün'den ve uzun süredir görmediği annesinden ayıran bir metafor olarak tasarlanmışken aynı zamanda her zaman yerli yerinde duran ama hiçbir şeye müdahale edemeyen, istese de Hamid'e yardım etmekten aciz bir kişileştirmeyle tasvir edilmiştir. Bunun yerine 'çöl', Hamid'in zamana karşı müdahalesini tarafsız bir şekilde anlatma rolünü üstlenmekle yetinmiştir*: "Ben ona evcilleşmemiş doğamın sunabileceği her şeyi verdim ama o bunu bilmeden yine de yoldan çıktı. Ancak ona veremediğim bir şey var: Zaman. İki ayağını bir pabuca sokuyor, sadece bu da değil, zaman adeta onun aleyhine çalışıyordu."* [15] Çölün anlatı ortamını zaman ve mekân kavramlarını birbirine kaynaştırarak tasvir etmede üstün bir gücü vardır. Bu durum Hamid'in kol saati ile Meryem'in odasındaki duvar saatinde somutlaşmış formda karşımıza çıkar. Hamid'in saati, zamanını tekrar tekrar ayarlamak ve çöldeki seyri boyunca her bir tik tak sesinin ayak seslerinden gelen ritme ayak uydurması üzerine tasarlanmış gibidir. Hamid'in onu yola getirmek

[15] Kenefani, Ma Tebka Lekum, s. 24.

için harcadığı tüm çabaya rağmen zaman akmaya devam etmektedir. Ayrıca çöldeki zaman Hamid ve Meryem'i birbirinden ayrı düşürmesine rağmen her iki kardeşin saatlerindeki tik taklar aynı ritimde birbirlerine bağlı kalmaya zorlanacaktır. Ancak sonunda "*bu iki zamanın aciz birliktelikleri, kendini vaktin geçici prangalarından kurtarmak için Hamid'in kol saatini çölün ortasına fırlatmasıyla"*[16] bir anlığına son bulacaktır. Buna rağmen zaman Hamid'in peşini bırakmayacak ve kol saatini çıkarıp atması hiçbir şeyi değiştirmeyecektir. Çünkü zaman işlemeye ve ona karşı komplo kurmaya devam edecektir ta ki çölde devriye gezen bir İsrail askerine yakalanana kadar. Şimdi zaman belki bir an olsun –anlamsız da olsa- Hamid'in lehine uzun bir süre duraklayacaktır: *" Yeryüzündeki her şey tamamen bana karşıydı… Buraya tam da bu noktaya kök saldım, olabileceğim en kötü yerde… Dört bir yanım kayıp olmuşlukla kuşatılmış durumda... Artık kaybedecek hiçbir şeyim yok."* [17] Aynı korkunç kaderi Meryem, Zekeriya tarafından kürtaj olmadıkça boşanmakla tehdit edildiğinde paylaşacaktır. İçinde bulundukları durumun umutsuzluğu ve yaşamlarındaki her şeyin anlamını yitirdiği gerçeğiyle yüzleşen bu iki kardeş, kendileri için kaçınılmaz sonun kesin ölüm anlamına gelse de yabancılaşmalarına neden olan etkenleri yok etmeye çabalamaktadırlar. Nihayetinde Hamid'in İsrail askerini öldürme anı ile Meryem'in kocasını bıçakladığı sahnede zaman ve mekân bir araya gelecektir: *"…öyle ki, onların arasında ne birbirlerinden uzak mekânlar ne de zamanlar vardır. Öyle ya! Mekân ve zaman arasında olan tek şey sadece bir andan ibaret değil midir !"*[18]

Çöl, şüphesiz Filistin edebiyatında 'varoluşsal yabancılaşma'yı ifade etmede kullanılabilecek en güçlü sembollerden bir tanesidir. Bu romanda yabancılaşma sahneleri, insanoğlunu kültürel hafızasından ve umutlarından yoksun bırakıp yerini umut ve acıyla dolduran uçsuz bucaksız ve zamandan münezzeh çölün hiçliğiyle desteklenmiştir. Sonuç olarak çöl *"her bir Filistinli için topraklarına ulaşmak istiyorlarsa üstesinden gelmek zorunda oldukları bir düello*

---

[16] A.g.e., s. 32.
[17] A.g.e., s. 48
[18] A.g.e., s. 7, 48.

meydanıdır." [19] Cebra'nın *'Gemi'* romanında çöl görünür bir şekilde tasvir ediliyor olmasa da yerini çölün ufuklarında bir yerlerde gizlenen 'deniz' teması almıştır. Bir başka yönüyle de 'deniz' çöle ulaşmak için aşılması gereken bir aracıdır. Gemideki yolcular için deniz eğer başarabilirlerse geçmek zorunda oldukları zamansız ve mekânız koca bir yalnızlığı temsil eden *"kurtuluş köprüsüdür"*[20] . Karakterlerin içinde bulundukları kötü durumlarına kayıtsız kalsa da Akdeniz, onlara bir dereceye kadar tıpkı çöl gibi kaybettikleri topraklarıyla dolaylı temas kurmalarına izin verdiği için derin nostalji duygularını çağrıştırır. Bir Filistinli karakter olan Vadi Assaf için bu durum tam da şu şekilde tasvir edilmiştir*: "Bu mavi deniz, kara ile denizin buluştuğu yerde kaygısız, kayıtsız… İşte şu masmavi gökyüzü sürgünümü katlanılabilir kılan tek şey."*[21]

Cebra'nın metinlerinde sıkça karşılaşılan bir dizi uzun monolog sırasında hayatın yitik anlamının, karakterlerin sürgünlerine ve yabancılaşmalarına neden olduğu fikri bir film sahnesi gibi sergilenmektedir. Bu anlatı tercihi yazara özellikle karakterler arasında sorunsuz bir şekilde geçiş yapabilmesinde ve ya kaderlerinden kaçmada ya da sorunları çözmedeki yetersizliklerini açıklamada oldukça yardımcı bir unsurdur. Vadi Assaf'ın şu sözleri bu noktada önemlidir: " *Vatan, toprak, hayatının sırrı… Ne kadar direnirsen diren nihayetinde toprak seni kendine çekecek!"* [22]

Sonuç olarak olaylar her ne kadar Akdeniz yolcu gemisinde geçiyor olsa da hikâyenin odak noktası her biri farklı nedenlerle vatanlarından sürgüne zorlanan karakterlerin yabancılaşma duyguları etrafında şekillenmektedir. Bu yabancılaşmanın metinsel düzeyde ilk bakışta nedeni bir kadın gibi gözükse de, Cebra kadına duyulan bu aşkı aslında toprağa duyulan fiziksel sevgiyle birleştirme arzusundadır. Cebra'nın biyolojik bir varlık olarak kadını kişileştirme unsuru olarak kullanması modern Filistin şiirinde de sıkça rastlanılan

---

[19] Hilary Kilpatrick, "Traditions and Innovation in the Fiction Ghassan Kanafani in Boullata", Journal of Arabic Literature, Volume7, Brill, 1976, s. 152.
[20] Cebra, es-Sefine, s. 5.
[21] A.g.e., s. 19.
[22] A.g.e., s. 70.

bir durumdur.[23] Cebra'nın bu metindeki kadın tasviri mekânsal düzlemde vatan veya vatan toprağı ile özdeşleştirilmiştir. Böylece Cebra'yı Vadi Assaf'ın Maha ile beraber Filistin'e yani vatanına dönme hayalini anlatırken buluruz: *" bir elmanın iki yarısı tekrar olması gerektiği gibi bir arada olacak. Onu evime götüreceğim, toprağım o olacak, sonra ikisini de ekip biçeceğim."*[24]

Cebra'da toprağa geri dönme arzusu elde edilmesi imkânsız ve sonsuz bir hayalin temsilidir. Bu durumun getirdiği ıstırap *"toprağınızdan sürülmek bir lanettir hem de lanetlerin acı verici olanı"* [25] şeklinde ifade edilmiştir. *'Gemi'* romanında kara parçasına olan bu bağlılık düşüncesinin esas olarak oynadığı önemli rol Vadi Assaf'ın anılarında olduğu gibi karakterler arasında sürekli geçmiş zamana geri dönüş sahnelerinin kullanılmasında önemli bir araç olmasıdır. Öyle ki Assaf, Kudüs'te geçen çocukluk anılarını ve en yakın arkadaşı Fayiz'in Yahudiler tarafından öldürülmesi bu geri dönüş sahnelerinin temelini oluşturur. Bu sayede, anlatının bir mekândan başka bir mekâna ve bir zamandan başka bir zamana bir ileri bir geri şeklinde ilerleyişi kolaylaşır. Anlatı zamanının *"kronolojik olarak kapasitesinden bağımsızlığını vurgulamak istercesine"*[26] çalışmanın kapsamını ana kahramanlar arasında karmaşık bir yabancılaşma ve umutsuzluk resminde genişletmiş olur. Cebra'nın *'Velid Mesud'u Aramak'* romanındaki geri dönüş sahneleri ise, anlatının ayrılmaz bir unsuru haline gelmiştir. Irak-Suriye sınırına ulaştıktan sonra gizemli bir şekilde ortadan kaybolan Velid Mesud'un geride bıraktığı tek şey alelacele kaydedilmiş bir takım karmaşık düşüncelerinden ibaret bir kaset kaydıdır. Romandaki diğer karakterler Velid Mesud'un ortadan kaybolmasına neden olan olaylar zincirini çözmeye uğraşırken kasetteki kesitler sürekli geriye sarmaktadır. Velid Mesud'un Filistin'deki çocukluk anılarına ve geçmiş hayatının pek çok anısına doğru sürekli geriye saran bu kaset, onun zamanda yabancılaşma yolculuğunun bir temsilidir.

---

[23] Filistin şiirinde buna en güzel örneklerden bir tanesi Mahmut Derviş'in 'Aşık min Filistin' adlı şiiridir. Ayrıca bakınız: Ahmed Hasan, Şa'iru'l Mukaveme Mahmud Derviş, Daru'l Faruk lil İstismarat ve's Sekafe, Kahire, 2008.

[24] Cebra, es-Sefine, s. 179.

[25] A.g.e., s. 18.

[26] Jabra, The Ship, s. 7.

Aslında çocukluk anılarına geri dönüş Cebra ve Kenefani'nin eserlerinde yaygın olarak başvurdukları bir durumdur. Kenafani'nin *'Güneşteki Adamlar'* adlı romanında Ebu Kays'ı, sürekli olarak Irak'ta Şattülarap sahillerinde bulunduğu şimdiki zaman ile yine Şattülarap'ta çocukken eski bir öğretmeniyle okulunun sırasında oturdukları geçmiş zaman arasında dolaşırken buluruz. Burada dikkat çeken bir husus vardır ki zaman kaymasının ve zamanda yabancılaşmanın temelini oluşturan bir unsur olarak karşımıza çıkar: İster Cebra ister Kenafani'nin metinlerinde olsun tüm bu karakterler için 'çocukluk anlatıları' Filistin Nekbesi yüzünden ya kısa kesilir ya da yarıda kalır. Bu bağlamda Ebu Kays'ın çocukluk hikâyesi de öğretmeninin köyünde İsrail güçlerine karşı kendini savunmaya çalışırken ölmesiyle sonlanacaktır.

Ana karakterlerin mekân sürgünlerine asla gerçekten bir son veremedikleri duygusu, anlatılan olayların sonlarına doğru başlayan her bir romanda net bir şekilde görülmektedir. Böylece anlatı yapısı sadece geçmişin bugünü etkilemesine izin vermekle kalmaz aynı zamanda şimdiki zamanı yorumlamaya ve tanımlamaya da izin vermiş olur. (23) Bu durum Kenefani'nin eserlerinde özellikle de *'Güneşteki Adamlar'* romanında Cebra'nınkinden daha dokunaklı bir şekilde yansıtılmıştır. Geçmişteki kayıp vatan ile yabancı topraklardaki günümüz sürgünü arasındaki karşıtlığı vurgulamaya hizmet eden en önemli şey, geçmiş ve şimdiki zamanın birbiri arasındaki kusursuz geçişidir. Bu süreçte okuyucu bir mekân olarak Filistin toprağına bağlılığa ve oradan sürgün edilişe tanık olduğu gibi Nekbe zamanında derin bir yabancılaşmaya da tanıklık etmiş olur. Örneğin 'Güneşteki Adamlar' romanında çöl Filistinlilere tamamen yabancı düşmanca bir ortam olarak tasvir edilir. Ebu Kays'ı yakarışlarında bunu ironik bir şekilde gözlemlemek mümkündür: *"Hayır bugün yağmur yağmadı? Gökyüzünden yere sadece kızgın sıcak ve toz iner zaten! Nerede olduğunu unuttun mu? Unuttun mu gerçekten?"* [27] Bu örneklerde çöl her zaman bereketli ve huzurlu bir yer olarak tasvir edilen anavatan Filistin'in tam da anti-tezi olarak sürgün ve yabancılaşmadan ibaret koca bir hiçlik mekânı olarak tasvir edilmiştir. Aynı zamanda Filistinli romancıların metinlerindeki mekân tasvirlerinde evlerinin uzak

[27] Kenefani, er Rical fi'ş Şems, s. 7.

anılarını çağrıştıran ağaç gibi doğanın basit ve gündelik ögelerin kullanımı büyük bir önem taşır:

"Şattülarabın ötesinde, orada tutunabileceğin her şey var canım. Kuveyt de orada… taştan, topraktan, sudan, havadan bir şeyler olmalı herhalde… Caddeler, insanlar, kadınlar ve etrafta koşturan çocuklar… Hayır… Hayır… Orada hiç ağaç yok… Ağaçlar sadece senin kafanın içinde Ebu Kays… Her bahar zeytin veren derin köklü on ağaç." [28] Zaman kırılmasının içerisinde yabancılaşma sadece çölde değil aynı zamanda sürgün şehirlerinde de vücut bulmuştur. *'Güneşteki Adamlar'*da mekânsal olarak anlatının kapsamı Kuveyt ve Basra şehrine kadar uzanır. Bu her iki mekân da Filistinli mültecileri mağdur eden ve hiç hoş karşılanmadıkları sürgün mekânları olarak temsil edilir. Kenafani'nin metinde zaman ve mekân boşluğunun romanın kahramanlarına olan düşmanlığını ve onların yabancılaşma kaynaklarını vurgulayan belki de en çarpıcı detay, Ebu Hayzeran'ın Ebu Kays, Esed ve Mervan'ın cesetlerini Kuveyt ya da Irak'ta kenar mahalle şehirlerinden birinin çöp kutusuna atmasıdır. Bundan önce de, Basra'da bu 3 Filistinli paralarını gasp etmek isteyen insan kaçakçılarının kurbanı olmuştur. Zira kahramanların mekân sürgünlerini destekleyen bir başka detay da Filistin'in köy ve kasaba manzaralarına büyük bir zıtlık teşkil eden Esed'ın Irak kasabasında kaldığı fare istilasına uğramış otel odasıdır.

Geçmişte içinde yaşanan ev imgeleri ile şimdiki sürgün mekânı arasındaki keskin karşıtlık, Filistin romanlarında okuyucuyu yerelliğe bağlama girişimi olmaktan ziyade daha çok Filistinlinin evi ile olan duygusal bağını "*işiticinin kalbinde sevgi uyandırma gücü*" [29] sayesinde ifade etmeyi amaç edinmesidir. Ev ve evsizlik arasındaki tezattan doğan 'sürgün notaljisi' duygusu Jabra'nın *'Velid Mesud'u Aramak'* adlı romanında dokunaklı bir şekilde dile getirilir: "*Aileleri burada yabancılaşmanın içinde sefil ve tek başlarına ölürlerken bizim çocuklarımız her biri bir ülkede dağılmış bu aşağılık dünyanın şehirlerinde ve çöllerinde günlük ekmeklerini arıyorlar*."[30]

---

[28] A.g.e., s. 14.
[29] Cebra, es-Sefine, s. 20.
[30] Jabra Ibrahim Jabra, In Search of Walid Masoud, Çev. Adnan Haydar, Roger Allan, Sayracuse University, 2000, s.76.

Keza Cebra'nın *'Velid Mesud'u Aramak'* romanı, Filistin halkının toplumsal dışlanmışlığını ve bireysel yalnızlığını ifade etmede ve bunun çözüm yollarını aramada insanoğluna düşen sorumluluğu sorgulama noktasında çoğu kez zamanı kullanarak usta işi bir tasvirle karşımıza çıkar. Öyle ki romanın açılışından itibaren şiirsel ve her bir satırı düşündürücü ifadeler dolup taşar. Velid Mesud romanın başında hafızasını yeniden geri getirme arzusuyla zamanın ve yazmanın kurtarıcı gücüne doğru bir hamle başlatır: *"Keşke hafızayı geri getiren bir iksir olsaydı, yaşanmış her şeyi oluş sırasına göre yeniden geri getirebilecek bir şey, teker teker, sonra da kelimeler bu yaşanmışlıkları patır patır kağıda döküverseydi!"*[31]

Romanın bitiş sahnesi de bir o kadar manidar ve düşündürücüdür. Velid Mesud'un olaylı yaşamını diğer tüm versiyonları ile bildikleri şekliye sunmaya dâhil olan Cevad gibi diğer tüm karakterler, olayların akışında zaman ve mekân kaymasına uğrayıp kendi hayatlarına dalarlar ve çok geçmeden arayışa devam etmenin zorlu işini bir kenara bırakırlar. Önceleri arayışında kararlı olan Cevad romanın sonunda şunları söyler: *" Gerçekten Velid hakkında kesin bir sonuca varabilecek miyim? Bırakın bir adamın hayatını, hayattaki herhangi bir olay hakkında kesin bir sonuca varmak mümkün müdür?"*[32] Cebra burada Cevad'ın ağzından Filistin sorununa yerel veya ulusal düzeyde kulak tıkayan herkese seslenir. Filistin sorununa gerçekten bir çözüm bulmak mümkün müdür ya da belki de asıl sorulması gereken bir çözüm aramak için herhangi samimi ve gerçekçi bir çabanın söz konusu olduğundan bahsedilebilir mi? İşte Cebra okuyucunun zihninde bu ve benzeri soruların cevabını vicdanlarına bırakarak hikâyeyi sonlandıracaktır.

Sonuç

Görüldüğü üzere Kanafani ve Cebra'nın romanlarında zamanda yabancılaşmanın ve mekânda sürgünün sonuçlarını, karakter seçimleri ve anlatı ortamıyla ifade etmeye çalışırlar. Sonuç olarak, her iki yazar da bu iki temayı kendine özgü şekillerde yorumlarlar. Cebra öncelikle yabancılaşmanın ve sürgünün daha çok entellektüeller üzerindeki marjinal etkisiyle ilgilenirken Kenafani'nin en önemli

[31] A.g.e., s. 1.
[32] A.g.e., s. 288.

kaygısı ise, anavatanlarının mülksüzleştirilmesinin sıradan Filistin insanında neden olduğu duygusal kaybı dile getirmektedir.

Bununla birlikte her iki yazarın da eserlerindeki karakterlerin tümü zamansal ve mekânsal kopuklukları nedeniyle topraklarına derinden yabancılaşmış bireyler olarak tasvir edilir. Bu nedenle karakterler, hayatlarını işgal ettiğini hissettikleri 'eksik anlama' bir cevap aramak için geçmişlerinin gölgesinden kaçmaya çalışırlar. Kaçınılmaz olarak bu kaçış başarısız olur. Çünkü her daim onları gözden çıkarmak için komplo kuran 'zaman' ve onları sürekli geri çağıran 'toprak'tan kaçamazlar. Zaman ve mekân unsurlarının bu katıksız gücü o kadar etkilidir ki bu durum karakterler için bir tür kapanış sahnesine dönüşür. Böylece sürgün ve yabancılaşma duygularına ancak ölüm son verebilir.

Nihayetinde, her iki yazarın eserleri bir araya gelerek okuyucuları gerçek kurtuluşun ancak Filistinlilerin Filistin'e döndüklerinde ve hem beden hem de ruh olarak kaybettikleri topraklara yeniden kavuştuklarında bulunabileceği konusunda uyaran tek bir sesli mesaj oluşturur. Bu yeniden birleşmeden uzaklaşan tüm yollar, ancak uzak bir çölün ya da şehrin ortasında çığlıklarını duyacak kimsenin olmadığı toplu kayıp ve yıkımla sonuçlanmaktadır.

Kaynakça

Cebra, İbrahim Cebra, es-Sefine, Daru'l Adab li' Neşr ve't Tevzi', 5.bs., Beyrut, 2008.

Hasan, Ahmed, Şa'iru'l Mukaveme Mahmud Derviş, Daru'l Faruk lil İstismarat ve's Sekafe, Kahire, 2008.

Hoşgör, Fatma Betül, "Cebra İbrahim Cebra ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatındaki Yeri", Uludağ Üniversitesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa, 2005.

Jabra, Ibrahim Jabra, In Search of Walid Masoud, çev. Adnan Haydar, Roger Allan, Sayracuse University, 2000.

Jabra, İbrahim Jabra, The Ship, çev. Roger Allen-Adnan Haydar, Three Continents Press, Washington, 1985.

Kenefani , Gassan, er Rical fi'ş Şems, Daru'l Menşurati'l Rimal, Kıbrıs, 2. bs., 2015.

Kenefani , Gassan , Ma Tebka Lekum, Daru'l Menşurati'l Rimal, Kıbrıs, 2. bs., 2014.

Kilpatrick, Hilary, “Traditions and Innovation in the Fiction Ghassan Kanafani in Boullata”, Journal of Arabic Literature, Volume7, Brill, 1976.
Martin Heidegger, Poetry, Language, Thought, çev. Albert Hoffstadler, Harper & Row Press, New York, 1971.
Matar, Phillip, Encyclopedia of the Palestinians. Biography of Ghassan Kanafani**,** Infobase Publishing**,** London, 1996.
Mejcher-Atassi, Sonja, “Jabra Ibrahim Jabra”, *The Literary Encyclopedia*. , Volume 6.1.3., 5 February 2019 (https://www.litencyc.com) (Erişim:10 Haziran 2022).
Omarova, Aida, “Ğassan Kenefani (ö.1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti”, İstanbul Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
Parmenter, Barbara McKean, Giving Voices to Stones, University of Texas, Austin, 1994.
Relph Edward Place and Placelessness, Pion, London, 1976.